

RIKSANTIKVAREN
Postboks 1483 Vika
0116 OSLO

Vår dato:	08.05.2025	Vår referanse:	202509626-4	Vår saksbehandler:
Deres dato:		Deres referanse:	25/01130-5	David Berg Tuddenham

Riksantikvaren - Høring av forslag til bevaringsstrategi for næringer og industriers kulturmiljø- Trøndelag fylkeskommunes uttalelse

Innledning

I Meld. St-16 (2019-2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken fremmes bevaringsstrategiene som et av hovedgrepene som skal tas for å fornye og samordne offentlige virkemidler. (jf. Meld.St.16 (2019-2020, side 74). Trøndelag fylkeskommune arbeider i dag ut ifra *Regional plan for Kulturmiljø 2022-2030* (heretter RPK), hvor man i vedlegget *Mangfoldige Trøndelag* synliggjør verneverdige kulturmiljø og kulturlandskap i Trøndelag. Oversikten som gis her er et kunnskapsgrunnlag som brukes aktivt i planlegging og utvikling i fylket.

Målsetningene med bevaringsstrategiene og RPK er på mange felt sammenfallende, men tematisk innretning og struktur er annerledes. Der hvor RPK i tillegg til å samordne ressurser og definere mål og retningslinjer, også gir en fylkesoversikt over viktige kulturmiljø (Mangfoldige Trøndelag), så fremmer bevaringsstrategiene kun tematiske områder for økt innsats og koordinering. De definerer en nasjonal retning for kulturmiljøvernets innsatsområder for hele bredden i kulturmiljøpolitikken (s.6). Videre er man tydelig på at temaene er uavhengig av type kulturmiljø og tidsperiode (s.7). Samlet gir dette en bredde-tilnærming som sikrer sårbare kulturmiljø, ved å stimulere til tverrfaglig samarbeid. Ser man på *NOU 2025:3 Ny kulturmiljølov*, så pekes det også her på behovet for bedre vern av sårbare kulturmiljø (s.30), hvor særlig etterreformatoriske jordfaste kulturminner (kulturlag) pekes på som utsatt (s.31). Bevaringsstrategien for næringers og industriers kulturmiljø er også tydelig på etterreformatoriske kulturminner som mangelfullt belyst (s.21). Trøndelag fylkeskommune stiller seg bak utfordringsbildet som Riksantikvaren fremmer gjennom bevaringsstrategien for næringer og industriers kulturmiljø. I det hele mener Trøndelag fylkeskommune at bevaringsstrategienes målsetninger sammenfaller godt med RPK.

I høringsbrevet til Riksantikvaren bes det særlig om tilbakemelding på bevaringsstrategiens avgrensninger, og hvorvidt disse er egnet til å favne de viktigste behovene og utfordringene knyttet til bevaring og bruk av næringer og industriers

Trøndelag fylkeskommune

Seksjon Kulturminner

kulturmiljø. Videre ønskes det tilbakemelding på deltemaene og prioriterte områder, med hensyn til egnetheten til å spisse innsatsen for næringers og industriens kulturmiljø.

I det følgende gis først våre kommentarer til de foreslåtte deltemaene og prioriteringene og deres egnethet for å spisse innsatsen i strategien til respektive deltemaene; Industrien som bygde samfunnet - Våre mangfoldige næringer - Industriens logistikk.

Deretter gis våre kommentarer til avgrensninger- dette som en overordnet tilbakemelding på representasjon og definisjoner. Trøndelag fylkeskommune deltok i referansegruppa for utarbeidelse av strategien. Denne delen utdypes med bakgrunn i en etterspørsel om å bidra særlig med innspill til strategien knyttet til arkeologi fra oss.

Overordnede kommentarer

De tre deltemaene dekker ulike aspekter som sammen utgjør en helhet. Fylkeskommunen vurderer at temainndelingen er god. Bevaringsstrategien er avgrenset til sekundærnæringen med noen unntak, noe som også virker som en logisk avgrensning. Industrien sin betydning for utviklingen av steder er ikke inkludert. Dette oppleves som en tydelig spissing av temaene.

Det er svært nyttig at strategien inneholder et innledende kapittel om kunnskap og drar opp nærings- og industrihistorien gjennom tidene i korte trekk. Denne temahistorien er ikke allmenn kjennskap, og avsnittet bidrar til å gjøre strategien mer tilgjengelig for «folk flest».

Trøndelag fylkeskommune vurderer at utfordringsbildet er gjenkjennbart. Industrier og næringer med de største strukturene er utfordrende både å ivareta og å finne ny bruk. Når det gjelder ulike typer virkemidler beskrives mulige økonomiske virkemidler. Det er lite tilskudd å hente generelt i kulturmiljøforvaltningen. I dag finnes en statlig tilskuddsordning for tekniske og industrielle kulturmiljø som fylkeskommunene forvalter. I forskriften til tilskuddsordningen prioriteres blant annet tekniske og industrielle kulturminner med forankring i nasjonale strategiske satsninger. Tilskuddsmidlene er imidlertid begrenset og praksis er at de 15 nasjonalt prioriterte tekniske og industrielle kulturminnene som får storparten av tilskuddsmidlene.

Delt tema 1: Industrien som bygde samfunnet

Innsatsen knyttet til de prioriterte temaene skal bidra til å bevare og formidle et bredere utvalg, som både representerer de største næringene og den samfunnsbyggende rollen de har hatt. Dette vil derfor være avhengig av lokale forhold, i tillegg til de nasjonalt overgripende næringene. Er strategien egnet til å ivareta dette?

Industrimiljø

I Trøndelag er delmålet relevant. Her finnes industri som var med å bygge landet. Eksempler på dette er Røros kobberverk og Løkken gruver. Begge disse er i dag ansett som viktige kulturmiljø og har museer som ivaretar formidling av industrihistorien. Videre har vi vasskraftutbygging som har påvirket kulturlandskap, og omfattende havbruksnæring, for å nevne noe.

For å ivareta strategiens intensjon om tidspenn i utvalget mener Trøndelag fylkeskommune at dette deltemaet i sterkere grad bør referere til eldre industri enn det gjør i høringsforslaget. Villreinfangst kan stå som eksempel på en næring og industri av

Trøndelag fylkeskommune

Seksjon Kulturminner

nasjonal karakter. Tilsvarende med kvernsteinsbrudd, slipstein-/brynebrudd, klebersteins-/marmorbrudd. Alle disse bruddtypene har på ulike steder og til ulike tider vært i industriell drift. Det er store variasjoner i størrelse og produksjon, men flere av dem er så store og må ha hatt et såpass stort omfang i produksjon/arbeidsstokk, at det er tale om en industri etter datidas målestokk.

Hjørnestensbedriften

I strategien savnes koblingen til samfunnsstrukturer som følge av slik hjørnesteinsindustri. Slik det refereres til «Company town» på Rjukan er tilsvarende andre steder. Et eksempel på dette er gruvesamfunnene som Malm, Skorovatn og Røyrvik. Gruvene drev samfunnshuset og eide boligene for arbeiderne. Boligområdene speiler hierarkiet i gruvene, der arbeiderboliger ligger samlet i ett område og funksjonærboliger i et annet for eksempel. Dette er viktige særpreg ved lokalsamfunn som bør bevaras.

Deltema 2: Våre mangfoldige næringer

Særegen småindustri

Mye av det vi i dag ser som småindustri eller «mangesysleri», gjerne i utmark, har hatt et enormt omfang, om de sees i forhold til datidas ressurser, infrastruktur og befolkning. Eksempelvis vil både jernproduksjon og ulike steinbrudd ha krevd betydelig organisering, mannskap og tilgang på øvrige ressurser (f.eks. egnet verktøy, brensel, organisering av mannskap, planlegging, kost/losji, materialkunnskap). I tillegg har produksjonen vært så stor at den har langt overgått behovet til en enkelt gård eller ei grend. Det har vært produksjon for handel, som igjen krever infrastruktur, handelskontakter og et marked for varene. Trøndelag fylkeskommune mener deltemaet bør synliggjøre eksempler fra eldre tids næringer sterkere.

Deltema 3: Industriens logistikk

Dette representerer noe nytt i kulturmiljøforvaltningen. Sett bort i fra fartøyvernet har forvaltningen tradisjonelt sett arbeidet med stedfaste objekter og miljøer.

Bevegelige kulturminner knyttet til næringer og industriens kulturmiljø

Med unntak av fartøy har bevegelige kulturminner i liten grad fått oppmerksomhet innen kulturmiljøforvaltningen. Bevegelige kulturminner omfattes ikke av dagens kulturminnelov derfor er dette tema som forvaltningen har lite kunnskap om. Likevel ser vi at dette området er potensial til å skape stort engasjement hos private og frivillige lag og foreninger og kan derigjennom føre til gode bevaringsprosjekt.

Infrastruktur knyttet til næringer og industriens kulturmiljø

Trøndelag fylkeskommune vil påpeke at veier i liten grad nevnes i strategien. Etter hvert som ferdseilen til lands økte, ble veifarene gradvis mer standardisert og oppgradert for ulike behov, eksempelvis Den Trondhjemske postvei eller alle «Kongevegene». Disse vegene lettet samferdselen og spredningen av varer, tjenester og nytt tankegods. Vegene brakte også ny kunnskap og ingeniørkunst til landet, med krav til og beregning av kurvatur, stigning, bæreevne, byggemetoder, konstruksjonsprinsipper som «det franske prinsipp». Trøndelag fylkeskommune mener dette er perspektiver som deltemaet bør omtale.

Trøndelag fylkeskommune

Seksjon Kulturminner

Arkeologiens plass i bevaringsstrategien

Trøndelag fylkeskommune deltok i ressursgruppen til utarbeidelsen av denne strategien. Vi var etter ønske fra Riksantikvaren representert med en arkeolog for å ivareta og gi innspill knyttet til arkeologi. I det følgende gis derfor uttalelser spesielt knyttet til dette.

Avgrensninger - representasjon

Temaene som bevaringsstrategi for næringer og industriers kulturmiljø tar opp i seg utgjør en grunnpilar til dannelsen av norsk historie, både i samtid og inn til dypet av den eldste fortiden. Villreinfangst er nevnt tidligere. Dette er en næring som har vært definerende fra pionerbosetningen av, med en kontinuitet til nåtid. Fra yngre jernalder tok fangsten en industriell karakter, i et slikt omfang at det var svartedauden som til slutt berget villreinen fra utryddelse. Sporene etter denne næringen er rikt representert i fjellheimen, effekten av det industrielle uttaket inn i middelalderen gir fremdeles ekko i nåtid.

Villreinfangst er en del av bevaringsstrategien for landbrukets kulturmiljø, deltema 4. Temaet har imidlertid en like naturlig plassering inn under bevaringsstrategien for næringer og industriers kulturmiljø – både som primær og sekundærnæring, og som lokal og regional industri av nasjonal betydning. Tilsvarende med næringer som kvernsteinsbrudd, slipesteinsbrudd, kleberbrudd m.m. Dette er næringer med stor tidsdybde, hvor omfanget ofte er å forstå som regulær industri sett med samtidens blikk. Det store kronologiske spennet som tilligger næringer og industrier, kommer ellers frem av *Beskrivelse og avgrensning av Næringers og industriers kulturmiljø* gjennom en vid forståelse av industri (s.15), samt i kapittelet om *Kunnskap* (s.17-21), hvor den eldste kulturhistorien trekkes frem. Imidlertid savner vi de nevnte næringene i eksemplene som gis over, grunnet den store spennvidden de representerer.

I kapittel *Næringers og industriers kulturmiljø- utfordringer og muligheter*, mener Trøndelag fylkeskommune at man kan være tydeligere på at forståelsen av proporsjonaliteten i forhistorisk industri er mangelfull for mange. Selv om forhistoriske anlegg kan være relativt små sett med dagens øyne, vil de ha krevet store ressurser, både økonomisk, organisatorisk og mannskapsmessig.

Avgrensninger – anvendte definisjoner i bevaringsstrategien

Deltemaene inkluderer arkeologiske kulturmiljø, og synliggjør arkeologisk metode som relevant. Trøndelag fylkeskommune anser det som meget positivt at arkeologi og eldre perioder inkluderes i et tema som tradisjonelt forstås mot nyere tid/samtid. Ikke minst er arkeologifagets metoder høyst relevant for næringers og industriers kulturmiljø, noe bevaringsstrategien er tydelig på.

Trøndelag fylkeskommune vil også trekke frem ambisjonen om å styrke en helhetlig tilnærming og identifisere kunnskapshull gjennom å peke på dette som en utfordring (s.20), noe vi som nevnt anser som meget positivt. Imidlertid ser vi utfordringer knyttet til noen av begrepene i bevaringsstrategiene. Her mener vi at definisjonene i større grad bør drøftes, slik at begrepsbruken fremstår hensiktsmessig i forhold til bevaringsstrategiens ambisjoner:

Avgrensninger- arkeologiske problemstillinger, 1537 og nåtid/samtid

Skillet mellom nyere og eldre tids kulturminner er en seiglivet konstruksjon i norsk kulturmiljøvern, hvor fortidsminneloven og den påfølgende kulturminneloven har bidratt

Trøndelag fylkeskommune

Seksjon Kulturminner

sterkt gjennom bruken av reformasjonen som skranke for automatisk vern. Oppfattelsen er gjerne også at eldre tids kulturminner (eldre enn 1537) dermed er gitt et tilstrekkelig vern, hvor da kulturminner med stor tidsdybde følgelig heller ikke nødvendigvis oppfattes som hjemmehørende i en bevaringsstrategi for næringer og industrier. Dette påpekes som en utfordring i bevaringsstrategien (s.21), og noe man er oppmerksom på. Samtidig er *arkeologiske problemstillinger* ikke gitt prioritet. Derimot åpnes det for fremtidige inkluderinger:

«Arkeologiske problemstillinger er foreløpig ikke tatt med som egne prioriterte områder, men deltemaene inkluderer arkeologiske kulturmiljø og legger vekt på mulighetene knyttet til bruk av arkeologiske metoder. Handlingsplanen og rulleringer av bevaringsstrategien vil kunne inkludere konkrete temaer og problemstillinger som ikke er en del av strategien i dag» (s.15-16).

Trøndelag fylkeskommune mener begrepene *arkeologiske problemstillinger* og *arkeologiske kulturmiljø* fremstår noe uklart definert mot ambisjonene som bevaringsstrategien fremmer. Arkeologi som fag er i prinsippet ikke knyttet til bestemte perioder, men en kan få inntrykk av at det er forvaltningens grenseoppganger som er utgangspunktet for koblingene som gjøres i strategien- mellom arkeologi, problemstillinger og kulturmiljø. Riksantikvaren gir selv en definisjon av hva et arkeologisk kulturminne er å forstå som på sine hjemmesider:

«Arkeologiske kulturminner er de eldste fysiske spor vi har etter mennesker. De er levninger etter tidligere tiders liv og virksomhet. Utgravninger og arkeologenes tolkninger av funnene er hovedkildene til vår kunnskap om og opplevelse av fortidens samfunn». <https://riksantikvaren.no/fagomrader/arkeologi/>

En tilsvarende definisjon er å finne på Store Norske Leksikon: *«Arkeologi er vitenskapen som studerer eldre tiders kulturforhold ved å undersøke bevarte rester av materiell kultur».* <https://snl.no/arkeologi>

Definisjonene som det vises til her, har til felles at de er knyttet mot fysiske spor (materialitet) og metode (utgravning). Tidsmessig er det ikke nevnt når noe blir et arkeologisk kulturminne, men en kan med Riksantikvarens definisjon med «tidligere tiders liv og virksomhet», forstå det som før nåtid/samtid. Nåtid er for så vidt heller ikke en absolutt størrelse. Arkeologiske kulturminner kan uansett her fremstå i et noe tvetydig lys: Primært som kildemateriale til de eldste tider, eller som materialitet uavhengig av epoke. Slik vi forstår bevaringsstrategien, legger man til grunn begge forståelsene.

Kulturminneloven opererer ellers ikke med arkeologiske kulturminner, men gir en vid avgrensning slik det kommer frem av kapittel I. Først i kapittel II fremmes en tidsmessig avgrensning for automatisk fredede kulturminner fra oldtid og middelalder med kulml. §4. Heller ikke NOU 2025:3 referer til arkeologiske kulturminner. Derimot anvendes jordfaste kulturminner opp mot automatisk fredning. Bevaringsstrategiens forståelse av *arkeologiske problemstillinger* antas koblet mot dette bakteppet. Tilsvarende med arkeologiske kulturmiljø. Hva en arkeologisk problemstilling er og hva som skiller denne fra andre problemstillinger (eller kulturmiljø for den saks skyld), kan derimot diskuteres.

I den senere tid har samtidsarkeologi utviklet seg som et distinkt fagområde og forskningsfelt, som tydelig utfordrer grensene som tradisjonelt settes for *hva og når* noe

Trøndelag fylkeskommune

Seksjon Kulturminner

er arkeologi. En orientering mot tingene står sentralt, hvor blant annet den svenske arkeologen Mats Burström peker på tingenes kapasitet til å fremkalle minner: «*Det ger upphov till frågor kring hur materiella lämningar påverkar vilka historier om det nära förflutna som kommer att berättas i framtiden*».¹

Samtidsarkeologi -med undergrener som industriarkeologi, ruinarkeologi, bunkersarkeologi, søppelarkeologi m.m., har perspektiver med stor relevans for studier av nåtidige næringer og industrier. Dette gjelder både metodikk, og ikke minst refleksjoner. Et eksempel her kan være med ruinarkeologi på Pyramiden (Svalbard), hvor dokumentasjonen av de små tingene gjerne fremkaller fortellinger som gir innsikter til dagliglivet som teknologihistorie og den politiske historien er taus om.² De teoretiske redskapene som anvendes til å få tingene i tale er gjerne hentet fra det man kan omtale som materialitetsteorier.³

Hvis målet er å inkludere anvendte metoder fra arkeologien (og materialitetsteori) inn i bevaringsstrategien for næringer og industri som relevante redskaper, er det derfor viktig å unngå definisjoner som blir uklare når perspektiver og relasjoner omkring arkeologi, materialitet, metode, samtid og fortid drøftes. Trøndelag fylkeskommune ønsker derfor at Riksantikvaren er tydeligere på hva man legger til disse begrepene, da de har konsekvenser for hvordan man skal forstå prioriteringene som legges til grunn. Ikke minst har det betydning for hvilke problemstillinger som kan rettes inn til bevaringsstrategien. Sagt på en annen måte, så har begrepene kunnskaps-konstituerende effekter som bør løftes frem. Eksempelvis i underkapittel «For lite helhetlig tilnærming» (s.22). Her er bevaringsstrategien inne på faglige skillelinjer som forklaring på svak samhandling mellom arkeologi og nyere tids kulturmiljø. En redegjørelse av samtidsarkeologiens kritikker kan langt på vei gi nyttige innfallsvinkler til de grenseoppgangene som bevaringsstrategien selv ønsker å problematisere som årsaker til dagens status.

Oppsummering

Trøndelag fylkeskommune vurderer at bevaringsstrategi for næringer og industriers kulturmiljø angir en ny og strategisk retning som overordnet er god og det er tydelig at det er gjort mye bra arbeid. Vi mener likevel at det gjenstår noe bearbeiding for at innholdet skal henge bedre sammen, og at bevaringsstrategien blir tydeligere. Videre en tydeliggjøring av ansvar og roller direkte knyttet til måloppnåelse, og hvilke økonomiske incitamenter som vil komme for å bidra til dette.

Med vennlig hilsen

Anne Bjørg Evensen Svestad
Seksjonsleder for kulturminner

David Berg Tuddenham
Seniorrådgiver/fagkoordinator eldre tid

¹ Burström, M. 2007. *Samtidsarkeologi. Introduktion till ett forskningsfält*. Studentlitteratur. Lund. Side 17.

² Anderassen,E; Bjerck, H og Olsen, B. 2010. *Persistent Memories. Pyramiden. A Soviet mining town in the High Arctic*. Tapir Academic Press

³ Dette er en temmelig vid sekkebenevnelse, men en god oversikt over ulike tilnærminger gis i Damsholt, T; Simonsen D.G og Mordhorst, C.2009. (red). *Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse*. Aarhus Universitetsforlag.

Trøndelag fylkeskommune
Seksjon Kulturminner